

Діброва В. А.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри іноземної філології
Київського національного університету культури і мистецтв

ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОВЛЕННЄВИХ ЛЕКСИЧНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ Й УКРАЇНСЬКОМУ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено описові лексичного способу вираження заперечення, використанні можливостей внутрішньої форми слова, що має у своєму семному складі негативну семантику. У статті за допомогою прикладів проведено порівняльний аналіз внутрішньолексемного заперечення, що активно використовується в англійському та українському діловому мовленні. Розглянуто загальну заперечну семантику лексем, за допомогою словникових дефініцій.

Ключові слова: внутрішньолексемний потенціал, заперечна семантика, процесуальність, дискурс судочинства.

Постановка проблеми. Як відомо, мова – це історично сформована система звукових, словникових та граматичних засобів і є знаряддям спілкування, обміну думками та взаємного розуміння людей у суспільстві. Кожна мова, у тому числі і англійська та українська – це динамічна система, яка має характерний для неї граматичний склад, складовими частинами якого є два пов'язаних між собою розділу: морфологія і синтаксис. Дана стаття спрямована на розгляд одного з явищ такого граматичного розділу як синтаксис, який розглядає слова з заперечною семантикою у реченні, його структуру. Так само приділяється чимала увага морфологічній та лексичній складовій заперечного слова в англійській та українській мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заперечення як одна з форм мислення людини, що засвідчує високий рівень роботи її свідомості в осягненні явищ буття, є однією з найважливіших мовних категорій, без використання засобів якої сьогодні неможливо уявити повноцінне людське спілкування будь-якою мовою. Онтологічне значення і функціональна активність категорії заперечення, яка знаходить своє вираження у системах усіх природних мов, дає дослідникам підстави відносити заперечення до *мовних універсалій* (Л. Бархударов, В. Бондаренко, А. Вежицкая, О. Есперсен, А. Паславська, В. Ярцева та ін.) як таких функціонально-семантичних утворень, що зумовлені прагненням людини до диференціації (насамперед і шляхом заперечення) явищ буття і відображенням цього процесу в мові.

Отже, **мета** даної статті – розгляд і дослідження одного зі складних граматичних явищ англійської та української мов – заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- зіставити мовленнєві засоби англійської та української мов, що набувають заперечної семантики;
- встановити загальнокультурні тенденції у сфері офіційно-ділового спілкування носіїв англійської та української мов.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, *лексичне* заперечення, як наголошує у своєму дослідженні А. Паславська, «має операційною ділянкою <...> значення окремої лексичної одиниці» [4, с. 85-86]. В українській та англійській мовах таке заперечення може реалізовуватися за допомогою словотвірних засобів, насамперед префіксів, а також суфіксів – таких, як, наприклад, англійський суфікс *-less* [4, с. 85-86]. Водночас А. Паславська розрізняє лексичне заперечення у *вузькому* розумінні, яке виражається лексемами, семантична структура яких *імпліцитно* включає заперечний компонент [4, с. 86], потенціал якого розкривається, за нашими спостереженнями, у мовленнєвій ситуації.

Лексичний спосіб вираження заперечення полягає у використанні можливостей внутрішньої форми слова, що має у своєму семному складі негативну семантику. У дослідженні мовленнєвий лексичний потенціал вираження заперечного значення витлумачено як внутрішньолексемне заперечення, що активно використовується в англійському та українському діловому мовленні. Розглянемо наступні приклади.

1. <...> *Should a teacher believe a selection decision is in violation of the agreement, the Union may appeal to the Chancellor* [5] – У випадку, якщо вчитель вважатиме, що комісія по відбору *порушила* угоду, профспілка може звернутися до окружного інспектора.

2. *Teachers hired in the fall will be offered three choices by the principal from the menu* [6].

3. *The Agreement shall not preclude prohibitions or restrictions on imports, exports or goods in transit justified on grounds of public morality, public policy or public security* [5];

4. *Nothing in this Title or in Title V shall be construed to prevent the adoption or enforcement by the Parties of any measure aimed at preventing the avoidance or evasion of taxes pursuant to the tax provisions of agreements to avoid double taxation and other tax arrangements, or domestic fiscal legislation* [5].

У наведеній групі контекстів заперечне значення передається за допомогою внутрішньолексемного потенціалу іменників:

Violation – an action that breaks a law, agreement, principle [7, с. 1040];

Fall – decrease [7, с. 565];

Prohibitions – the act of saying that something is illegal [7, с. 1300];

Restrictions – a rule or law that limits or control what people can do [7, с. 1000];

Avoidance – the act of avoiding someone or somebody; *avoid* – to prevent something bad from happening [7, с. 87];

4. *Knowingly false accusations of misconduct against employees will not be tolerated* [6].

False – wrong; based on incorrect information or ideals; not real; not sincere [7, с. 567].

5. Unless a principal **denies** the placement, an excessed teacher will be placed by the DOE into a vacancy within his/her district/superintendency; or if such a vacancy is not available, then in a vacancy within his/her region [6].

6. The applicant roundly **denied** the allegations against him [5] – Позивач цілковито **відкидає** голослівні звинувачення, висунуті проти нього;

7. If, as a result of the consultations, the Parties do not reach agreement within 30 days of referral to the Cooperation Committee on actions to **avoid** the situation, the Party which requested consultations shall be free to restrict imports of the products concerned or to adapt other appropriate measures to the extent and for such time as is necessary to **prevent** or remedy the injury [5].

8. In applying the principles of paragraph 1, the Parties shall **abolish**, upon entry into force of this Agreement, all unilateral measures, administrative, technical and other obstacles which could constitute a disguised restriction or have discriminatory effects on the free supply of services in international maritime transport [5].

9. The most-favoured-nation treatment granted in accordance with the provisions of this Title or of Title V shall not apply to the tax advantages which the Parties are providing or will provide in the future on the basis of agreements to **avoid** double taxation, or other tax arrangements [5].

10. The applicant roundly **denied** the allegations against him [5].

Abolish – to officially end a law, system, etc [7, с. 3];

Avoid – to prevent something bad from happening [7, с. 87];

Deny – say something is not true [247, с. 419];

Prevent – stop (not continue) something from happening [7, с. 419].

Внутрішньолексемний потенціал вираження заперечення активно використовується в українському офіційно-діловому дискурсі судочинства:

1) Мені відома суть справи, в якій може бути обрано цей запобіжний захід, а також те, що у разі **ухилення** підсудного Онисько В.М. від явки за викликами до суду, внесена застава звертається у доход держави [2];

2) Як зазначено у п. 6, статті 26, Закону України «Про житлово-комунальні послуги», у разі **зникнення** потреби в отриманні послуги або **відмови** споживача від користування послугою виконавця/виробника, споживач має право розірвати договір у порядку, встановленому законом [2];

3) Позивач у своїй скарзі не вказав ім'я та адресу свого представника та дату подання заяви про апеляційне **оскарження** [3];

4) Ознайомившись з касаційною скаргою, повідомляю про свої **заперечення** проти доводів скаржника з наступних підстав [2];

5) У майбутньому треба зосередити зусилля на **усуненні** **перешкод** до рівного доступу до освіти та переходу від циклу до циклу, належному впровадженні системи ECTS, що ґрунтується на результатах навчання та навчальному навантаженні студентів [2];

Ми обіцяємо дотримуватися цих принципів і **виключати** будь-які прояви дискримінації по відношенню до студентів, викладачів чи адміністрації [3];

Не погодившись з ухвалою суду апеляційної інстанції, АК «Київенерго» **оскаржує** її у касаційному порядку, посилаю-

чись на **порушення** норм процесуального права, викладених у ст. 5 та ст. 206 КАС України [2];

Вважаємо, що висновки, покладені в основу постанови Харківського апеляційного господарського суду, не відповідають матеріалам справи, а також Харківським апеляційним господарським судом **проігноровано** суттєві факти, які мають значення для справи [3].

Таким чином, Господарським процесуальним кодексом України не передбачено участі у господарському процесі, зокрема, позовному провадженні (крім корпоративних спорів), фізичних осіб, що із врахуванням положень ст. 12 Господарського процесуального кодексу України та суб'єктного складу сторін **виключає** розгляд спору у господарському суді [3].

На підставі вищевикладеного, прошу суд: **скасувати** рішення Харківського апеляційного господарського суду від «24» червня 2008 р. [3].

Апеляційний суд дійшов до висновку, що формування комунальної власності територіальних громад міста Києва за рахунок власності, що належить іншим особам, є неприпустимим, а тому суд першої інстанції правильно визнав недійсним та **скасував** розпорядження відповідача [2].

Ми розуміємо важливість для ЄПВО розробки та підтримки великої кількості різноманітних докторських програм, що базуються на загальній системі кваліфікацій, **унікаючи** при цьому надмірного регулювання [2];

Суд зазначає, що він вже **відхилив** такі ж аргументи Уряду у багатьох своїх рішеннях <...> [2];

Суд **відхиляє** попередні зауваження Уряду [2].

Наведені вище текстові фрагменти з офіційно-ділових документів засвідчують, що найбільш частотними в українському діловому мовленні є випадки використання як мовленнєвих засобів із семантикою заперечення іменників (**відмова**, **зникнення**, **перешкода** тощо), більшість з яких є іменниками віддієслівного походження зі значенням процесуальності (**ухилення**, **оскарження**, **заперечення**, **усунення**, **порушення**), а також має самостійне термінологічне значення (**оскарження**). Загальну заперечну семантику цих лексем підтверджують і словникові дефініції [1]:

Відмова – відповідь про небажання або неможливість виконати прохання, наказ;

Перешкода – те, що не дозволяє вільно рухатись у потрібному напрямку чи здійснити якийсь намір; поява у процесі комунікації **незапланованого** втручання середовища або спотворення;

Ухилення – дія за значенням **ухилитися**, тобто (перен.) намагатися **не** робити чого-небудь;

Зникнення – дія за значенням **зникнути** / **зникати**, тобто **непомітно залишати** яке-небудь місце, іти звідкись; губитися пропадати не відомо куди;

Оскарження – дія за значенням **оскаржити**, тобто офіційно подавати скаргу у вищу інстанцію, протестуючи проти якогось-небудь рішення (тобто **не** погоджуючись з ним);

Заперечення – дія за значенням **заперечувати**, тобто **невизнання** існування значення, доцільності чого-небудь;

Усунення – дія за значенням **усувати** / **усунути**; позбутися когось чи чогось;

Порушення – **недотримання** умов (угоди), норм, зобов'язань тощо.

Подані тлумачення засвідчують, що кожен з наведених вище іменників містить у собі елемент заперечної семантики,

як мовного засобу, який у процесі тлумачення ретранслюється синонімами, передусім з негативним оператором *не* у функції заперечно префікса чи прислівної частки, а також інших слів із заперечною семантикою.

Аналогічно наявність заперечного компонента встановлено і у дієсловах, а також дієприслівниках і словах категорії стану з поданих вище контекстів [так само, 232]:

Виключати – «робити неможливим що-небудь, не допускати наявності чогось»;

Відхиляти – «не приймати чого-небудь»;

Скасувати – «скасовувати» – визнавати що-небудь незаконним, недійсним».

Проїгноровано – дієприсл. від *ігнорувати* «навмисно не помічати кого-, чого-небудь, не звертати увагу на когось, щось, нехтувати чимось // не брати до уваги чого-небудь».

Уникаючи – дієприсл. від *уникати* «намагатися не спілкуватися з ким-небудь, урватися когось, не бажати чогось».

З огляду на особливості писемної офіційно-ділової комунікації пріоритетним мовним рівнем актуалізації категоріальної архісеми 'заперечення' та індивідуальних сем вираження заперечної семантики у досліджуваному матеріалі виявився граматичний.

У сучасній англійській та українській мовах заперечення може виражатися афіксами, заперечними словами, частками, заперечною формою дієслова (синтетичною та/чи аналітичною); воно може не мати окремого вираження, а бути компонентом значення слова або навіть цілого запереченого речення.

При цьому і в англійській, і в українській мові «матеріальність» експліцитного заперечення забезпечується використанням передусім лексико-морфологічних (заперечні афікси та словотвірні морфеми) та синтаксичних засобів.

Висновки. Проведені спостереження над текстами англійської і української офіційно-ділової комунікації підтверджують загальне положення щодо продуктивності морфологічного способу творення слів із заперечною семантикою у його префіксальному і суфіксальному (англійська мова), (суфіксально-префіксальному) різновидах. Основним засобом вираження заперечення виступають генетично пов'язані між собою заперечні частки *no/not* та *ne/ni*.

Основними словотвірними засобами вираження категоріальної архісеми 'заперечення' є генетично пов'язані між собою заперечні префікси *no-, non-* / *ne-, ni-*, а також їхні варіанти: в англійській мові *dis-, mis-, un-, in-, de-*, в українській – *без-*. Суфіксальні засоби вираження заперечної семантики характерні лише для англійської мови (суфікс *-less*).

Морфологічними засобами вираження категоріальної архісеми 'заперечення' є займенники *nobody, nothing / ніхто, ніщо*. В українській мові наявна ще суплетивна форма заперечного займенника *жоден*, яка вживається у загально заперечних реченнях у функції означення, підсилюючи заперечення суб'єкта/об'єкта, виражене за допомогою придієслівної частки *не*, на відміну від англійської мови, яка таких форм немає.

Перспектива подальших пошуків у даному науковому напрямку пов'язана із розробкою когнітивно-дискурсивних засад вивчення міжкультурного офіційно-ділового спілкування та когнітивної семантики.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпін: Перун, 2005. – 1728 с.
2. Касаційна скарга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawlib.at.ua/>
3. Комюніке Конференції Міністрів європейських країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univd.edu.ua>
4. Паславська А. Й. Заперечення та сфери його дії: семантика, синтактика, прагматика, просодика: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: 10.02.15 / Алла Йосипівна Паславська; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 498 с.
5. Agreement on partnership and cooperation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/>
6. European Convention on Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/European_Convention_on_Human_Rights#Protocol_4_-_civil_imprisonment.2C_free_movement.2C_expulsion
7. Longman Dictionary of Contemporary English. – London: Longman, 1992. – 1303 p.

Диброва В. Ономаσιологический потенциал языковых лексических средств выражения отрицания в английском и украинском официально-деловом дискурсе

Аннотация. Статья посвящена описанию лексического способа выражения отрицания, использованию возможностей внутренней формы слова, которое имеет в своем семном составе негативную семантику. В статье с помощью примеров проведен сравнительный анализ внутри-лексемного отрицания, которое активно используется в английской и украинской деловой речи. Рассмотрена общая отрицательная семантика лексем, с помощью словарных дефиниций.

Ключевые слова: внутри-лексемный потенциал, отрицательная семантика, процессуальность, дискурс судебного производства.

Dibrova V. Onomasiological potential of speech lexical means of expressing objections in the English and Ukrainian official-business discourse

Summary. The article has been devoted to the description of the lexical method of expression of negation, using the possibilities of the internal form of the word, which has negative semantics in its seminal composition. In the article, with the help of examples, a comparative analysis of the intra-axial denial, which is actively used in the English and Ukrainian business speeches, was conducted. The general negative semantics of lexemes, with the help of vocabulary definitions, is considered.

Key words: intracellular potential, negative semantics, processuality, discourse of legal proceedings.